

*Заліско О.І.,
Заступник Генерального прокурора України,
державний радник юстиції 3 класу*

НОРМАТИВНИЙ ЧИННИК ОБУМОВЛЕНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

Досліджено сучасний стан правового регулювання охорони правосуддя в Україні. Здійснено класифікацію джерел права, що здійснюють нормативне регулювання кримінальної охорони правосуддя в Україні.

Ключові слова: нормативно-правове регулювання, джерела права, нормативно-правовий акт, правосуддя, охорона правосуддя.

Важливість кримінально-правової охорони правосуддя визнається законодавчо не лише на національному рівні держав, а й на світовому – міжнародному та регіональному, зокрема європейському. Фактично, ідея охорони правосуддя кримінально-правовими засобами виникає на рівні окремої держави, однак найдієвіше вона реалізується саме на рівні міжнародному шляхом встановлення певних правил, стандартів його здійснення, порушення яких і призводить до різного роду негативних наслідків, зокрема і примусових. Правосуддя як основний правозахисний механізм може виконувати свою роль із захисту прав та свобод людини та громадянина саме завдяки загальновизнаним його стандартам – стандартам, які виходять з того, що визначення прав та свобод кожного в судовому процесі здійснюється на основі справедливих процедур, закінчується винесенням обов'язкових судових рішень, виконання яких забезпечує не тільки компенсацію заподіяної шкоди, але й відновлення порушених прав. Саме справедливе правосуддя є тим головним інструментом захисту прав людини і громадянина,

посягання на яке призводить інколи до непоправних негативних наслідків.

Питаннями вивчення нормативного чинника обумовленості кримінально-правової охорони правосуддя в Україні на підставі міжнародних документів, в тому числі тих, які приймаються та діють в Європейському Союзі, а також імплементація окремих положень цих документів в національне законодавство України більшою чи меншою мірою займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені як: Ю.В.Александров, М.І.Бажанов, В. І.Борисова, В. М. Єднак, І. О. Зінченко, О. В. Капліна, О. О.Кваша, В. Я Конопельський, В. В.Кудрявцев, А. В. Наумов, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, І. А. Тітко, В. Є. Ткаліч, В. І. Тютюгін та інші.

Мета статті полягає у комплексному розгляді та характеристиці міжнародних документів, які стали підставою для законодавчого закріплення українським законодавцем окремих складів злочинів в розділі XVIII «Злочини проти правосуддя» Особливої частини Кримінального Кодексу.

Основними актами міжнародного і національного кримінального права є Загальна декларація прав людини [1], Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини [2], Керівні принципи, що стосуються ролі осіб, які здійснюють судове переслідування [3], які закріплюють за кожною особою право на волю й особисту недоторканність.

Так, відповідно до ст. 9 Загальної Декларації прав людини [1], забороняється свавільний арешт і затримання. Відповідно до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. [4], ніхто не може бути позбавлений волі інакше як на підставах і відповідно до закону. Крім того, відповідно до ст. 9 Загальної Декларації прав людини [1],забороняється свавільний арешт і затримання. Крім того, закріплений у Пакті стандарт, що вказує на заборону свавільного арешту і затримання, був доповнений вказівкою на те, що позбавлення волі тільки тоді може бути законним, коли дотримана встановлена законом процедура, необхідна для прийняття зазначених заходів. Крім того, в Пакті закріплений

обов'язок держави повідомляти при арешті в терміновому порядку причини арешту і формулювання обвинувачення заарештованому, а також передбачена можливість судового оскарження прийнятого рішення про арешт в невідкладному порядку і право на компенсацію у разі незаконного арешту. Закріплення заборони незаконного затриманого на міжнародному рівні, а також визначенні додаткових гарантій при його незаконному здійсненні працівниками органів дізнання, досудового слідства і суду можна розглядати як один із засобів механізму кримінально-правової охорони правосуддя.

Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод від 4 листопада 1950 р. [2] передбачає 6 випадків законного позбавлення волі. Звід принципів захисту всіх осіб, які підлягають затриманню або триманню у будь-якій формі [5] містить 39 діючих принципів, якими мають керуватися службові особи, проваджуючи дізнання або досудове слідство [6, с. 11 – 29, 134 – 144]. В Україні порушення зазначених принципів здійснення досудового переслідування призводить до настання кримінальної відповідальності, яка встановлена в ст. 371 КК України «Завідомо незаконні затримання, привід, домашній арешт або тримання під вартою» [7]. Безпосереднім об'єктом цього злочину є правосуддя в частині забезпечення законного затримання, приводу, арешту чи тримання під вартою. Визнання злочинних посягань на право людини на особисту недоторканність кримінально-караними зумовлено створенню необхідних умов для досягнення мети правосуддя, оскільки, в іншому випадку, неправомірні дії стосовно затримання, приводу або тримання під вартою дискредитують органи, які його здійснюють.

У зв'язку з цим, на міжнародному рівні було прийнято ряд нормативних документів, які закріплюють основні вимоги до осіб, які хоча б певною мірою є залучені у відправленні правосуддя, виконання яких забезпечуватиме виконання інших міжнародних стандартів у сфері здійснення правосуддя. Такими міжнародними документами морально-етичного спрямування є: Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку [8]; Керівні принципи,

що стосуються ролі осіб, які здійснюють судове переслідування [3]; Основні положення про роль адвокатів [9]; Основні принципи, що стосуються незалежності судових органів [10]. Безперечно, ці документи не є основним інструментом охорони кримінально-правової охорони правосуддя в певній державі, однак їх дотримання працівниками органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду сприятиме зменшенню випадків вчинення злочинних посягань на суспільні відносини, що забезпечують здійснення правосуддя.

Не менш небезпечним злочином у сфері правосуддя, боротьба з яким ведеться і на міжнародному рівні, є постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови, кримінальне покарання за яке в Україні передбачено в ст. 375 КК України [11]. Крім того, аналіз правових актів України свідчить про широке використання конструкції «неправосудне судове рішення» у сфері нормативного регулювання. Зокрема, цей термін вживається у ч. 4 ст. 62 Конституції України [7], міжнародних актах [12], рішеннях Конституційного Суду України [13], указах Президента України [14], постановах Пленуму Верховного Суду України [15,16] та інших нормативно-правових актах.

В юридичній літературі зазначається, що злочини проти правосуддя посягають на певну групу суспільно-корисних благ, яка поділяється на певні складові [17, с.592]. Одним із таких різновидів злочинів проти правосуддя є посягання на життя, здоров'я, особисту безпеку, майно суддів, народних засідателів та інших учасників судочинства.[18, с.416].

З найдавніших часів суд виконує важливу соціальну та правоохоронну функцію держави, вирішуючи конфлікти між людьми, юридичними особами, органами влади і навіть державами. У всьому світі судова влада та особи, які її здійснюють, перебувають під особливим захистом.

Посягання на життя зазначених осіб є одним з тринадцяти злочинів, за які українським кримінальним законом встановлено покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Кожне таке посягання заподіює колосальної шкоди інтересам правосуддя,

суспільства і держави, викликає потужний політичний і громадський резонанс. Деякі вчені навіть відносять його до числа злочинів терористичного характеру [19, с.24], хоча з такими міркуваннями ми погодитись не можемо, оскільки віднесення вказаних злочинів до групи злочинів терористичного спрямування не відповідатиме концепції поділу злочинів залежно від об'єкта посягання, а не його наслідків. У зв'язку з цим слід відмітити послідовність та обізнаність українського законодавця з міжнародними стандартами захисту правосуддя від злочинних посягань, який правильно визначив місце злочинів, які посягають на життя, здоров'я, особисту безпеку, майно суддів, народних засідателів та присяжних, віднісши їх до окремої групи злочинів проти правосуддя.

До міжнародних документів, які встановлюють обов'язок держави створювати належні умови для реалізації принципу незалежності суддів, що в тому числі має своїм наслідком і застосування кримінально-правових засобів охорони цього принципу, належать вже згадувані нами міжнародні акти загального спрямування, такі як: Загальна декларація прав людини [20], Міжнародний пакт про громадянські та політичні права [21], Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини [22], Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та жертв зловживань владою [2]. Більш детально питання кримінально-правового забезпечення дотримання принципу незалежності суддів, яке б унеможливило посягання на життя суддів у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, врегульовано в Основних принципах, що стосуються незалежності судових органів [23], Європейській хартії про закон «Про статус суддів» [24] та інших документах.

Таким чином, нами було здійснено аналіз цілого ряду міжнародних документів як обов'язкового, так і рекомендаційного характеру, що були і на сьогоднішній день продовжують виступати основою, базисом для формування українського кримінального законодавства у сфері охорони правосуддя. Було встановлено, що на міжнародному, в тому числі європейському рівні, встановлюються, як

правило, принципи здійснення правосуддя не тільки безпосередньо судами, а й іншими органами, які беруть в цьому процесі активну участь. Санкції за порушення цих принципів на міжнародному рівні не передбачені, однак майже в кожному з досліджуваних міжнародних документів встановлюється обов'язок держави закріплення негативних наслідків за їх недотримання. Аналіз закріплених в актах міжнародної спільноти принципів здійснення правосуддя дало нам змогу дійти до висновку, що їх визнання нашою державою вже слід розглядати як один з елементів механізму кримінально-правової охорони правосуддя. Проте задля реального здійснення кримінально-правової охорони правосуддя цього недостатньо, саме тому українським законодавцем було прийнято низку нормативно-правових актів у сфері забезпечення ефективного виконання покладеного на неї міжнародною спільнотою завдання з охорони правосуддя в Україні (Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції», «Про судоустрій і статус суддів», «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» тощо). Найдієвішим нормативно-правовим інструментом такого захисту, на наш погляд, є Кримінальний кодекс України, в якому передбачені реальні негативні наслідки примусового характеру за посягання на суспільні відносини в сфері здійснення правосуддя.

Отже, нормативний чинник обумовленості кримінально-правової охорони правосуддя в Україні характеризується наявністю цілого ряду обов'язкових і необов'язкових актів міжнародного значення, а також цілою системою нормативних актів внутрішнього законодавства держави, прийнятих на вимогу міжнародної спільноти, з метою здійснення найбільш ефективної уніфікації правових норм у сфері охорони правосуддя від злочинних посягань. Особливістю нормативного чинника обумовленості кримінально-правової охорони правосуддя в Україні є те, що він проявляється, як правило, у законодавчих актах внутрішнього законодавства, які є обов'язковим для виконання на всій території України, і в той же час акти міжнародних організацій, більшість з яких мають рекомендаційний характер, тим не менше враховуються суб'єктами здійснення

правосуддя в Україні у процесі виконання своїх функцій. Це зумовлено тим, що ці міжнародні документи, незважаючи на свій рекомендаційний, необов'язковий характер, мають настільки велику суспільно-політичну вагу для суспільства нашої держави, що їх неврахування може негативно позначитись на процесі входження України в міжнародну правову спільноту. Хотілось би зазначити, що тільки системний підхід до кримінально-правової охорони правосуддя в Україні, який базуватиметься на врахуванні положень міжнародних документів у цій сфері з наступним їх втіленням в національному законодавстві, сприятиме ефективному здійсненню правосуддя в Україні, а детальне вивчення, аналіз та практична реалізація положень міжнародних актів, в яких закріплені базові, основоположні принципи здійснення кримінально-правової охорони правосуддя, дозволить говорити про Україну як про демократичну, цивілізовану та сучасну правову державу.

Література:

1. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ від 10.12.1948. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ від 04.11.1950. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

3. Керівні принципи, що стосуються ролі осіб, які здійснюють судові переслідування прийняті Восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками, Гавана, 27 серпня - 7 вересня 1990. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_859

4. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права: Міжнародний документ від 16.12.1966. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043

5.Звід принципів захисту всіх осіб, що піддаються затриманню чи ув'язненню в якій би то не було формі: Резолюція 43/173 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1988 року

6.Конопельський В.Я., Ткаліч В.Є. Збірник міжнародних нормативно-правових актів щодо захисту прав і свобод громадян у сфері правосуддя [Текст] / В. Я. Конопельський, В. Є. Ткаліч. – Одеса : НДРВВ, 2003. – 310с.

7.Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III// Відомості Верховної Ради України (ВВР). - 2001. - № 25-26. - ст.131

8.Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН "Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку": Кодекс від 17.12.1979. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_282

10.Основні положення про роль адвокатівПрийняті VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 року: Міжнародний документ від 01.08.1990. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_835

11.Основні принципи незалежності судових органів Схвалені Резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 року: Міжнародний документ від 13.12.1985. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_201

12.Конституція України: Закон України від 28.06. 1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. -1996.- №30.- ст. 141

13.Резолюція 1966 (2010), ухвалена Радою Безпеки на її 6463-му засіданні, 22 грудня 2010 року. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_j26/print1423681365941058

14.Рішення Конституційного Суду України від 26 червня 2008 р. № 13-рп/2008 (справа про повноваження Конституційного Суду України)// Офіційний вісник України від 25.07.2008 — 2008 р., № 52. - стор. 128. - стаття 1742

15. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 12 лютого 2007 р. № 105/2007// Офіційний вісник України від 23.02.2007 — 2007 р. - № 11. - стор. 7. - стаття 389

16. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 2010 р. № 7 «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» // Вісник Верховного Суду України від 07.2010 — 2010 р. - № 7. - стор. 6

17. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 р. № 8 «Про незалежність судової влади» // Адвокат від 06.2007 — 2007 р. - № 6. - стор. 57

18. Кримінальне право України. Особлива частина. Підручник. / За ред. П.С. Матишевського, С.С. Яценка, П.П. Андрушка. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 896с.

19. Кримінальне право України. Особлива частина. Підруч. для студ. вищ. навч. закл. освіти / М.І. Бажанов, В.Я. Тацій, В.В. Сташис, І.О. Зінченко та ін. \ За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Київ-Харків: Юрінком Інтер – Право, 2001. – 496с.

20. Российское уголовное право. Курс лекций: В 3 т. Т. 3. Особенная часть (главы XI XXI) / А. В. Наумов, 4-е изд., перераб. и доп. - М.: Волтерс Клувер, 2007. - 656 с.

21. Загальна декларація прав людини: Міжнародний документ від 10.12.1948. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015

22. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права: Міжнародний документ від 16.12.1966. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043

23. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та жертв зловживань владою: Міжнародний документ від 29.11.1985. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_114

24. Європейська хартія про закон «Про статус суддів»: Міжнародний документ від 10.07.1998. - [Електронний ресурс]. –

Режим

доступу:

http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_236/print1423764955712536

Залиско О. И. Нормативный фактор обусловленности уголовно-правовой охраны правосудия в Украине. – Статья.

Исследовано современное состояние правового регулирования охраны правосудия в Украине. Осуществлена классификация источников права, осуществляют нормативное регулирование уголовной охраны правосудия в Украине.

Ключевые слова: нормативно-правовое регулирование, источники права, нормативно-правовой акт, правосудия, охрана правосудия.

Zalisko O. I. Regulatory factor conditionality criminal law protection of justice in Ukraine. - Article.

Investigated the modern state legal regulation of justice in Ukraine. Given classification of sources of law, which carry out the regulation of the protection of criminal justice in Ukraine.

Keywords: legal regulation, sources of law, legal act, justice, public justice.